

Jovvna Jon Ánne
Kirstte Rávdná

Rauna Kuokkanen

Miehtama norbma ja FPIC eamiálbmogiid iešmearrideamis

*Mu veardádalli dutkamuš
lea almmustuvvan girjin
Restructuring Relations:
Indigenous Self-
Determination,
Governance and Gender
(Oxford University Press,
2019). Dutkamuššii
jearahallen badjel 70
olbmo Sámis,
Ruonáeatnamis ja
Kanas. Buohkat ledje
eamiálbmogii gullevaččat,
eanaš nissonolbmot.
Dutkamuša lea ruhtadan
Kanada dutkanráđdi
(Social Sciences and
Humanities Research
Council of Canada) jagiin
2011-2015.*

Váldočuoggát

1. Miehtan lea guovddáš norbma (njuolggadus) riikkaidgaskasaš rievttis, mas dájvá geavahuvvo tearbma “friddja, dihtui vuodđuduvvi ovdamiehtan” (FPIC, free, prior and informed consent).
2. Miehtan sisttisdoallá guokte oli: kollektiiva ja persovnnalaš, ja guktot leat mávssolaččat eamiálbmogiid iešmearrideami ollašuttimis.
3. Ovtastuvvan Našuvnnaid Eamiálbmogiid rivttiid julggaštusas kollektiiva miehtamis dahje FPIC:is lea dehálaš rolla ja dat bohtá ovdan earret eará eamiálbmogiid eatnamiid ja resurssaid geavaheami oktavuodas.
4. Persovnnalaš miehtan laktasa gorutlaš iešmearrideapmái ja autonomiijai. Eandalitge eamiálbmotnissonat leat deattuhan, ahte miehtama guokte oli leat earutkehtes ollisvuohta eamiálbmogiid iešmearrideamis.

Čuolbma

Eamiálbmogiid iešmearridanságastallan deattuha kollektiiva miehtama mearkkašumi ja rolla eamiálbmogiid rivttiid ollašuvvamis. Dájvá das geavahuvvo oanádus FPIC (free, prior and informed consent). Dábálaš oainnu mielde eamiálbmogiid iešmearrideami ollašuttit eandalii kollektiiva miehtama bokte; nu ahte eamiálbmotservodagat, servošat ja báikegottit gulahallet gaskaneaset das, mihtetgo dat dahje addetgo dat lobi evttohuvvon doaibmabijuide, resurssaiguin ávkkástallamii ja nu ain. Olu unnit eamiálbmogiid iešmearridanságastallamiin biddjo fuomášumi persovnnalaš miehtamii ja dan mearkkašupmái iešmearrideami ollašuttimis. Muhtin eamiálbmotdutkan ja -aktivistat leat gáibidišgohtán stuorat áddejumi das, ahte eamiálbmogiid eatnamiiguin ávkkástallan ja eamiálbmotgorudiiguin ávkkástallamis lea sáhka seamma veahkaválddis ja guktuid galgá bissehit.

Láidehus

Fridda ja dihtui vuodđuduvvi ovdamiehtan, FPIC, lea álbmogiidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaid vuoddonorbma¹, mas lea sihke individa ja kollektiiva dássi. Ovdamearkka dihtii dutkamušas, eandalitge medisiinna suorggis, dutkamuššii oassálasti olbmo friddja ja dihtui vuodđuduvvi ovdamiehtamis leamaš mángalogi jagi guovddáš ja dehálaš rolla (vaikko dan eai leat buot dutkit álo čuvvon earret eará eamiálbmogiid oktavuodain). Kollektiiva dásis FPIC lea erenoamáš

***Persovnnalaš miehtan
lea individuála
iešmearrideami ja
goruda suverenitehta
vuodđogeadgi.***

mávssolaš eamiálbmogiidda ja dat namuhuvvo máŋga artiklas Ovtastuvvan Našuvnnaid Eamiálbmogiid rivttiid julggaštusas (2007). Eamiálbmogiidda FPIC lea guovddáš vuohki ollašuhttit eamiálbmogiid kollektiivvalaš iešmearridanrievtti áššiin, mat gusket earret eará sin kultuvrralaš ja vuoinŋalaš (dahje immateriála) opmodaga ja eatnamiid ja resurssaid hálddašeami namuha kollektiiva miehtama norpma. Ovdamearkka dihtii artikla 32.2 eaktuda stáhtaid ráđđádallat eamiálbmogiid iežas et ásausaiguin oazžundihtii friddja ja dihtui vuodđuduvvi ovdamiehtama ovdalگو dohkkehit fidnuid, mat vaikkuhit eamiálbmogiid eatnamiidda dahje guovlluide, erenoamážit dalle go áigot ávkkástallat minerála- čahce- dahje eará luondduresurssaiguin.

Persovnnalaš miehtan lea individuála iešmearrideami ja goruda suverenitehta vuodđogeadgi. Maŋimuš moaddelogi jagi áigge aktiivvalaš miehtama norpma mearkkašupmi lea šaddan guovddáš oassin seksuála veahkaválldi eastádeamis. Liikká persovnnalaš miehtan ii leat viidát dohkkehuvvon sosiála dahje álbmogiidgaskasaš norbma numo kollektiiva miehtan lea. Buorebutge nuppegežiid, čálekehtes sosiála norpmat dahket fysalaš ja seksuála veahkaválldi vejolažžan, mat heajudit ja áitet ovttatolbmo miehtama Dihto osiin servodagas ain ráđde illástankultuvrra, mii uhccagastá seksuála veahkaválldi ja sivaha oaffariid, militáras, valaštallamis ja universitehtaid kampusiin.

Guorahallan

Mu dutkamuššii oassálastán olbmuid oaidnu eamiálbmogiid iešmearrideamis vuodđuduvvá friddja ja dihtui vuodđuduvvi ovdamiehtama norbmii, mas leat guokte earutkehtes beali: eamiálbmogiid eatnamiid ja ovttatolbmuid gorudiid guoski miehtan. Miehtan laktasa integritehta (čavddisvuodá) norbmii, man birra lei sáhka čálusráiddu vuosttas oasis (Sámis nr. 30/juovlamánnu 2019). Miehtan ja integritehta gullaba oktii nu, ahte integritehta norbma ollašuhtto ja doalahuvvo aktiivvalaš miehtama bokte. Sihke eanangeavahas ja olbmuid gaskasaš oktavuodain – maiddá seksuála gaskavuodain – miehtamis lea vuodđorolla. Eanangeavaheapmái guoski miehtan lea kollektiiva – das galgá mearridit servoša siste ovttas – go fas persovnnalaš miehtan lea lunddolaččat ovttatolmo duohken.

Goruda suverenitehta birra ságastallan lea lasihan ádejjumi eamiálbmogiid kollektiiva iešmearrideami ja ovttatolbmo iešmearrideami gaskavuodain ja nanosmahtán daid. Goruda suverenihta mearkkaša dan, ahte juohkehaččas lea riekti hálddašit iežas goruda ja mearridit iežas gorudis lehkos dal sáhka iežas seksuála sojus ja dan ovdanbuktimis, das mo gárvoda ja guđe sohkabeallái identifisere. Muhtimiidda goruda suverenitehta lea vuohki čavddasmahttit ja oazžut iežas goruda ja identitehta ruovttoluotta misogyniaⁱⁱ, homofobiaⁱⁱⁱ ja eará almmolaš fáktema ja stivrema hámiin. Earáide fas goruda iešmearrideapmi mearkkaša ”skáhpes boahtima”, sohkabeliid binárain ja heteronormativitehtas biehttaleami ja 2SQ (Two Spirit^{iv} & Queer) identitehtaid dekoloniserema ja ruovttoluotta váldima.

”Go mii gohčodat iežamet guovttivuoijnat olmmožin, mii julggašit gorudeamet, sohkabeliideamet ovdanbuktimiid ja seksualitehtamet suverenitehta.”

Creedutki ja aktivista Alex Wilson dadjá: ”Go mii gohčodat iežamet guovttivuoijnat olmmožin, mii julggašit gorudeamet, sohkabeliideamet ovdanbuktimiid ja seksualitehtamet suverenitehta.” Wilsona mielas 2SQ-identitehtaid dovddasteamis ii leat sáhka ”skáhpes boahtimis” muhto baicce “ruoktot máhccamis”, mas olmmoš máhccá “buot min gaskavuodaid” rieggái iežas servodaga árvvusadnojuvvon ja dásseárvosaš lahttun. Goruda suverenitehta sáhtta doaimmat maiddá vuohkin gažadit sosiála geavadiid ja kultuvrralaš njuolggadusaid, main geahččalit stivret erenoamážit nissoniid gorudiid.

Miehtama norbma ii lea goit čuolmmakeahtes, iige dan berre idealiseret dahje atnit čoavddan buot servodaga buncarággaide. Vaikko miehtan lea hui mávssolaš ja dehálaš norbma, sihke persovnnalaš ja kollektiiva miehtan lea mánggabealat ja geavadis hástaleaddji ollašuhttit. Dat bohtá ovdan bures servodaga iešguđet surggiin dáhpáhuvvi ságastallamiin miehtama sisdoalus ja luondus ja das, gii addá miehtama ja man dásis, dahje makkár miehtama ja mo miehtan addojuvvo.^v Lea dehálaš maiddá suokkardit mo miehtan váldá vuhtii representašuvnna gažaldagaid (numo gean dahje geaid miehtan ovddasta). Dalle go lea sáhka kollektiiva miehtamis servodaga dahje servoša siste, berre atnit mielas ja geavahit eamiálbmogiid iežaset mearrádusaid dahkama vugiid, vieruid ja hástalusaid dalle go lea sáhka kollektiiva miehtamis servodaga dahje servoša siste.

Miehtama norpma uhkidit maiddá hierárkkalaš sohkabealleortnegat; nissonat eai leat álo mielde kollektiiva miehtamis ságastaladettiin dahje mearrideaddiin. Sidjiide juogo eai fálo vejolašvuodaid oassálastit dahje sin oassálastin aktiivvalaččat caggiojuvvo. Ná dáhpáhuvvá beroškeahtta das, ahte miehtamis leat čielgasit earálágan váikkuhusat almmái- ja nissonolbmuid eandalitge dalle go sin eanan- ja resurssaid geavahanvierut leat iešguđetláganat. Sohkabeliid gaskasaš vuoiggalašvuolta (gč. mu goalmmat čállosa *Sámis* nr. 32/uovlamánu 2020) gáibida, ahte nissonolbmuid lea seammalágan ja seammadásat vejolašvuolta oassálastit ja searvat ságastallamiidda ja mearrádusaide oktasaš miehtamis.

Sihke eamiálbmogiid eatnamiiguin ja gorudiiguin ávkkástallan ja kollektiiva ja persovnnalaš miehtan laktaseaba oktii. Raporta *Violence on the Land, Violence on our Bodies* (Veahkaváldi eatnamis, veahkaváldi min gorudiin) čilge ja čalmmustahtta dan, mo patriarkála kolonialisma ja globála kapitalisma mearkkaša veahkaválddi sihke eamiálbmogiid eatnamiidda ja eamiolbmuid gorudiidda. Raporta čuoččuha, ahte eamiálbmogat berrejit oaidnigoahtit dáid oktavuodaid ja gáibidit ahte friddja, dihtui vuodđuduvvi ovdamiehtan dahje FPIC galgá sisttisoallat áddejumi ovttatolmo gorodatlaš iešmearrideamis ja aktiivvalaččat ovddidit ja doarjut dan. Vaikko FPIC lea ON Eamiálbmogiid rivttiid julggaštusa okta deháleamos rivttiin, dat liikká hárvve bohtá ovdan go lea sáhka eamiálbmogiidda guoski gorutlaš guoskatmeahtunvuoda dahje integritehta rihkkumušain. Raportii jearahallon eamiolbmot davjá bukte ovdan gažaldaga: Mo min albmát sáhttet dáistalit min álbmogiid rievttis addit dahje biehttalit miehtama iežamet eatnamiidda, muhto sis váilu oalát áddejumi min álbmogiid rievttis addit dahje biehttalit miehtama iežamet gorudiid badjel?

***Jos mii váldit seamma
duodas barggu burgit
veahkaválddi
gaskavuodaid go
barggu burgit
vuolušteami
gaskavuodaid stáhtain,
mii livččiimet joavdán
guhkelii
eamiálbmogiid
iešmearrideami
ollašuhhtimis.***

Raporta evttoha, ahte eamiálbmogiid eatnamiidda ja resurssaide guoski miehtama nannen gáibida gorutlaš miehtama nanosmahttima: “Lasihandihtii didolašvuoda fridda, dihtui vuodđuduvvi ovdamiehtama birra mii galgat seamma áigge hukset vugiid mat dorjot miehtama olbmuid gorudiid ektui. Jos lea sáhka das mo industriija vahágahtta eamiálbmogiid eatnamiid, galggašeimmet seammas hállat vahágiin olbmuid gorudiidda.” Jos mii áigut ja háliidit burgit politihkalaš juogu iežamet iešmearridandáistalemiin ja -viggamušain, mis lea dárbu geahččat oktanaga sisaguvlui ruovttuidasamet ja servošiidasamet ja olggosguvlui kolonialisttalaš válddi vuogádagaide. Numo kwagiulth-dutki Sarah Hunt cealká, dát arenat eai leat sierra, muhto dáhpuhuvvet seamma sajiin, min iežamet eatnamiin, seamma olbmuid ja seamma gorudiid buhta.

Jos mii váldit *seamma duodas* barggu burgit veahkaválddi gaskavuodaid go barggu burgit vuolušteami gaskavuodaid stáhtain, mii livččiimet joavdán guhkelii eamiálbmogiid iešmearrideami ollašuhhtimis. “Mii dáhpuvašii,” jearrá Hunt, “jos mii, juohke háve go eamiálbmotnissoniid persovnnalaš rájád rihkkovuojuvit miehtama ja lobi haga, livččiimet seamma gergosat doaibmat ja vuostálastit dan rihkkosa go mii leat dalle go oljo- dahje gássabohcci uhkida min eatnamiid – min territoriála rájád rihkkun miehtama ja lobi haga? Mii buvttášeimmet sutnje borramuša, lávlaga ja mitalusa; mii duodas suodjalivččiimet su iešmearrideami ja bealuštivččiimet su goruda rájád, maid giinu lea rásttildan ja vahágahtán.”

Dákkár vierru čájehivččii min duodalaš čatnašumi fuolahit nubbi nuppis, seammalahkai numo mii fuolahit iežamet eatnamiin ja geatnegasvuodain máttuidasamet. Go mii váldigoahtit iešmearrideami vuodđoárvun, mii vuodđuduvvá integritehta guovttebealat norbmii - ovttatolmo persovnnalaš ja eatnamiid kollektiiva integritehta – de maiddá vuolušteami gaskavuodaid burgin šaddá vejolažžan. Eamiálbmogiid iešmearrideamis šaddá min oktasaš proseassa govahallat molssaevttu, mii čáhke saji juohke oktii ja gudnejahtta juohkehačča.

Ávžžuhusat

1. Áddegoahtit friddja, dihtui vuodđuduvvi ovdamiehtama guovtti oali ja dan, mo dat čatnasit oktii.
2. Váldit persovnnalaš miehtama norpma oassin sámi iešmearridan- ja FPIC-ságastallamiid.
3. Doarjut ja aktiivvalaččat ovddidit rievtti ja áddejumi gorutlaš iešmearrideamis almmolaš oktavuodain ja politihkalaš ásahasain.
4. Leahkit seamma gergosat bealuštit ovttatolbmuid gorutlaš rájád rihkkumiid go iežamet guovlluid ja resurssaid rájád sisabahkkemiin.

Girjjálašvuohta

Hunt, Sarah (2015). "Violence, Law and the Everyday Politics of Recognition. Comments on Glen Coulthard's *Red Skin, White Masks*." Sáhkavuorru, Native American and Indigenous Studies Association Annual Meeting. Washington D.C.

Jacobs, Sue-Ellen, Wesley Thomas and Sabine Lang, doaimm. (1997). *Two-Spirit People. Native American Gender Identity, Sexuality and Spirituality*. Urbana & Chicago, University of Illinois Press.

WEA and NYSHM (2016). *The Violence on the Land, Violence on our Bodies. Building an Indigenous Response to Environmental Violence*. Berkeley & Toronto, Women's Earth Alliance and Native Youth Sexual Health Network.

Wilson, Alex (2015). "Our Coming in Stories: Cree Identity, Body Sovereignty and Gender Self-Determination." *Journal of Global Indigeneity* 1(1).

ⁱ Norbma čujuha earret eará juridihkalaš, ehtalaš dahje sosiála njuolggadussii dahje rávvagii das, mo olmmoš ja olbmot berrejit láhttet ja doaibmat. Norbma sáhtta čatnat olbmuid doaibmat dihtoláhkai dahje dat sáhtta leat servosaš oktasaš morálalaš áddejupmi dihto áššis.

ⁱⁱ Misogynia lea nissoniidda ja nieiddaide čuohcci doaladupmi, mii badjelgeahččá sin danin go sii leat nissonat/nieiddat. Dat dávjá vuohttu servodagas ee. bajásgeassinvieruin, maid mielde gánndat ja almmáiolbmot šaddaduvvojit atnit iežaset bajitárvosažžan go nieiddat ja nissonat. Misogyniai gullá dávjá maiddái ahte “feminiidna” iešvuodaid ja láhttenvugiid badjelgeahččan, bilkideapmi ja olggušteapmi ja “maskuliidna” iešvuodaid badjelmearálaš deattudeapmi. Misogynia oidno servodagas seksisman, veahkaváldin nissoniid ja nieiddaid vuostá ja nissoniid ja nieiddaid gorudiid objektifiseremin.

ⁱⁱⁱ Homofobia mearkkaša homoseksualitehta dahje homofiillaid ja lesbaid balu, vuostemiela ja olggušteami.

^{iv} “Two Spirit” lea doaba, man geavahit eandalitge Davvi-Amerihká arvedávge eamiolbmuiguin čujuhit dasa, ahte sis geat eai identifisere iežaset “dábálaš” nisson- dahje almmáilolmmožin (dahje eai identifisere iežaset biologalaš sohkaheali mielde), leat guokte (dahje eambo) vuoijjat (omd. Jacobs 1997).

^v Eanet das, mo persovnnalaš miehtan seksuála gaskavuodain sáhtta doaibmat minima gáibádussan muhto ii čoavdit buot sosiála, kultuvrralaš, politihkalaš ja juridihkalaš váttisvuodaid, loga dahje guldal Guardian 9.4.2021 artihkkala “Why do we need to take bad sex seriously.” Artihkal buktá ovdan ahte duohtavuohka lea ahte eandalitge nissonat mángii mihtet seksii vaikko eai hálit danin go ballet iežaset biehttaleami čuovvumušaid. Miehtama guovddáš čuolbma lea ahte mii navdit ahte dat lea álo absoluhtalaččat čielggas. Miehtan bidjá menddo stuorra deattu nissoniid láhttemii (maid sii háliidit, maid sii sáhttit diehtit ja dadjat iežaset háluin). Miehtan mieigá liberalismma fantasijai ahte dásseárvu gávdno servodagas, vaikko duohtavuodas olbmuin eai leat dásseárvosaš váldegaskavuodat nubbi nubbái. Loga artihkkala:

<https://www.theguardian.com/news/2021/mar/11/why-we-need-to-take-bad-sex-more-seriously-metoo>

Guldal artihkkala: <https://www.theguardian.com/news/audio/2021/apr/09/why-we-need-to-take-bad-sex-more-seriously-podcast>